

ՀՏԴ 159.9Հոգեբանություն

Գայանե ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Գորիսի պետական համալսարանի հումանիտար և հասարակագիտական մասնագիտությունների ֆակուլտետի «Մանկավարժության և հոգեբանության» ամբիոնի սախտենտ, ՀՀ Սյունիքի մարզ.քաղաք Գորիս

**ՏԱԳՆԱԿԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ
ՀՈՒՉԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹ ԴԵՌԱՀԱՍՆԵՐԻ
ՄՈՏ**

Տազնապայնությունը չի կարելի դիտարկել որպես մեկուսացված հուզական երևույթ: Այն փոխկապացված է դեռահասի որոշ անձնային գծերի՝ ագրեսիվության և ինքնազնահատականի հետ: Դրա հետ մեկտեղ չի կարելի անտեսել սոցիալական միջավայրի գործոնը: Մենք կարծում ենք, որ տազնապայնությունը կարող է համարվել տարիքային հուզական նորագոյացություն: Տազնապայնության զարգացման օբյեկտիվ վերլուծությունը ի հայտ է բերում մեկ ուրիշ կողմ: Դեռահասի տազնապայնությունը պետք է դիտարկվի որպես գործընթաց, որը սկիզբ է առնում արդեն վաղ մանկության տարիքում: Եվ եթե մենք արձանագրում ենք դեռահասի տազնապայնության ախտաբանական դրսևորումները, ապա դրանց պատճառները պետք է որոնել մանկության տարիքում: Հոդվածը նպատակ ունի մատնանշել տազնապայնության ձևավորման և զարգացման գործընթացը, դիմամիկան համատեքստում: Դեռահասության հոգեֆիզիոլոգիական փոփոխությունները իհարկե առաջացնում են տազնապային հոգեվիճակներ, սակայն մենք պետք է տարբերակենք այդ վիճակները, ըստ նրա, թե ինչպիսի պաշտպանական գործառույթ են դրանք իրականացնում: Ելնելով այս մոտեցումից մենք կարող ենք կանխատեսել դեռահասության տարիքում օրինաչափորեն ձևավորվող տազնապայնության փոսնգի աստիճանը: Դեռահասության տազնապայնությունը օրինաչափ գործընթաց է, այն չի կարող չլինել դեռահասի հոգեկան դաշտում: Խնդիրը այլ է, որքանով է այս տազնապայնության աստիճանը համապատասխանում նորմային, որքանով են դեռահասի հուզական ապրումները անվնաս տեղ գտնում նրա տարիքային սահմաններում:

Այսպիսով քանի որ տազնապայնությունը մեկուսացված, ինքնավար երևույթ չէ, այն պետք է դիտարկվի հոգեհուզական և սոցիալական ամբողջական տիրույթում: Եթե մենք փորձենք պահպանել նշված ամբողջականության սկզբունքը, դեռահասի տազնապայնության խնդիրը լուսաբանելիս, ապա դրանով հենց մենք հնարավորություն կունենանք վերլուծության ենթարկել նաև այլ գործոններ, որոնցից կուզեինք նշել և ներանձնային կոնֆլիկտները և ներտոնիկ կոնֆլիկտների պատճառները:

Բանալի բառեր՝ դեռահասություն, տազնապայնություն, հոգեսոցիալական զարգացում, օրալ փուլ, ներտոնիկ կոնֆլիկտներ, հուզական վարք, ինքնազնահատական:

Г. Айрапетян

ТРЕВОЖНОСТЬ КАК ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ У ПОДРОСТКОВ

Тревожность нельзя рассматривать как изолированное эмоциональное явление. Она взаимосвязана с некоторыми личностными чертами подростка – агрессивностью и самооценкой. В то же время нельзя игнорировать фактор социальной среды. Нам представляется, что тревожность можно считать возрастным эмоциональным новообразованием. Объективный анализ развития тревожности выявляет другую сторону. Тревожность подростка должна рассматриваться как процесс, который начинается уже в раннем детстве. И когда мы фиксируем патологические проявления подростка, причины следует искать в детском возрасте.

Статья имеет целью указать на процесс, динамику формирования и развития тревожности во взаимосвязи. Психофизиологические изменения в подростковом возрасте, конечно, создают психическое состояние тревожности, однако, мы должны различать эти состояния по тому, какие защитные функции они выполняют. Исходя из данного подхода, мы можем предсказать степень опасности закономерно развивающейся тревожности в подростковом возрасте. Тревожность в подростковом возрасте – закономерный процесс, она не может не существовать в психическом поле подростка. Вопрос в том, насколько степень этой тревожности соответствует нормам, насколько эмоциональные переживания подростка безвредны в его возрастных пределах.

Таким образом, так как тревожность – не изолированное, автономное явление, она должна рассматриваться в рамках психоэмоциональной и социальной целостности. Если мы попытаемся сохранить принцип данной целостности при освещении проблемы тревожности у подростка, этим у нас появится возможность подвергнуть анализу также другие факторы, среди которых нам хотелось бы выделить межличностные конфликты и причины невротических конфликтов.

Ключевые слова: подростковый возраст, тревожность, психосоциальное развитие, оральная стадия, невротические конфликты, эмоциональное поведение, самооценка.

G. Hayrapetyan

ANXIETY AS AN EMOTIONAL PHENOMENON AMONG THE TEENAGERS

Anxiety can't be observed as an isolated emotional phenomenon. It correlates with some personal traits of the teenager, such as aggression and the self-assessment. The factor of the social environment should also be considered. We think that anxiety can be considered a new emotional formation triggered by age. The objective analyses of the development of anxiety reveals another aspect: the adolescent's anxiety should be observed as something that starts during the early childhood. Thus, when recording the pathologic displays in an adolescent's anxiety we should look into their causes in his /her childhood period. The article

aims to point out the process and dynamics of the formation and development of anxiety in a context. The psycho-physiological changes of the adolescent age certainly cause anxious situations, but we should differentiate them as to how protective they actually are. Based upon this, we can predict the possibly precise degree of the thread of the formation of anxiety. The anxiety is a normal process available in the adolescent's emotional life. The problem is as to what extent it is considered normal and how harmless the adolescent's emotions correspond to his/her age.

Thus, as the adolescent's anxiety is not an isolated and autonomic process, it should be observed in a spiritual-psychological and social context. If we try to pertain the above-mentioned context while illustrating the adolescent's anxiety, we will therefore be able to analyze other factors as well, such as inner conflicts and the causes of neurotic conflicts

Key words: *adolescence, anxiety, ,spiritual-social development, oralphase, neurotic conflicts, emotional behaviour, selfestimation.*

Դեռահասության տարիքի հոգեբանական գոյացություններից մեկը, որը կարող է դիտվել որպես տվյալ տարիքային շրջաբաժանման ճգնաժամ կազմող մաս՝ տազնապայնությունն է: Իհարկե, տազնապայնությունը սկիզբ է առնում վաղ մանկության տարիքում և ունի իր զարգացման ու արտահայտման դրսևորումները: Այսինքն՝ դեռահասության տարիքում ապրվող տազնապայնությունն իր պատմությունը և նոր երևույթ չէ հոգեկանի դաշտում: Չարգացման, ինչպես նաև կլինիկական հոգեբանության մեջ, տարբերում են տազնապայնություն՝ վերջինս դիտարկելով որպես անձնային գիծ: Տազնապային հոգեվիճակ կարող է վերապրել ցանկացած անձ, սակայն տազնապայնությունը որպես անձնային գիծ՝ չի կարող լինել բոլորի մոտ: Այս դրույթները հոգեբանության մեջ համարվում են համընդհանուր դրույթներ, սակայն մենք կարող ենք ենթադրել, որ տազնապայնությունը ևս կարող է բնորոշ լինել բոլոր մարդկանց՝ տազնապայնության տարբեր աստիճանի դրսևորումներով: Այս դեպքում, երբ տազնապայնությունը սկսում է ազդել կյանքի որակի վրա, սահմանափակել անձի կյանքի հնարավորություններն ու ինքնաիրականացման գործընթացը, ի հայտ է գալիս տազնապայնության ախտաբանական դրսևորումը: Բոլոր այն դեպքերում, երբ տազնապայնությունը կրում է արդյունավետ պաշտպանական գործառույթ, այն կարող է դիտարկվել նորմայի սահմաններում: Դեռահասության տարիքում հաճախ մենք գործ ունենք նոր հուզական վիճակի հետ. տազնապայնությունը, որը առաջ ունեի ակնհայտ պաշտպանական ֆունկցիա, վերափոխվում է այսպես կոչված «տարիքային ախտաբանական կարգավիճակի»: Մենք ենթադրում ենք, որ դեռահասության տազնապայնությունը կարող է դիտարկվել որպես տարիքային ախտաբանական նորագոյացություն, որը ճգնաժամի հաղթահարումից հետո կորցնում է իր ախտաբանական կողմերը և նորից վերածվում «նորմալ» տազնապայնության՝ պահպանելով հարմարվողական, պաշտպանական արդյունավետ գործառույթները: Տազնապայնությունն այսպիսով, կարող է դիտարկվել որպես ոչ այնքան ախտաբանական, որքան տարիքային հուզական նորագոյացություն: Դեռահասության տարիքում տազնապային վիճակների ապրումը

պայմանավորված է մի քանի հոգեֆիզիոլոգիական գործոններով: Առաջինը, դեռահասի համար ապագայի կանխատեսման դժվարություններն են: Քանի որ այս տարիքում մենք գործ ունենք երեխայի հորմոնային դաշտի փոթորկալից շրջանի հետ, ապա կարող ենք ենթադրել, որ նոր հոգեֆիզիոլոգիական վիճակը հաճախ առաջացնում է անորոշության զգացում, որն օրինաչափորեն տազնապ է առաջացնում դեռահասի հոգեկանում: Վ.Պ.Սամոխալովը նշում է, որ ցանկացած նոր ստեղծված երևույթ իրենից ներկայացնում է հին ու նոր պատկերների միաձուլում՝ մանկության տարիքում ձևավորված տազնապայնության նմուշից¹: Վարքի նոր տեսակները հաճախ դիտարկվում են որպես ախտաբանական երևույթ: Այդ տեսանկյունից դեռահասի տազնապայնությունն, իհարկե, կարող է դիտարկվել որպես նոր հոգեֆիզիոլոգիական կարգավիճակի հետևանք: Դեռահասության ճգնաժամի կարևոր յուրահատկություն է միջանձնային փոխհարաբերություններում պաշտպանվածության զգացման որոնումը: Այս պահանջմունքը միշտ չէ, որ բավարարվում է դեռահասի կյանքում: Դեռահասը ներթափանցում է մեծահասակների սոցիալական աշխարհ, որտեղ իրեն լիարժեք չի զգում, քանի որ չունի լիարժեքության և պաշտպանվածության զգացում: Հենց դրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ դեռահասները հաճախ հայտնվում են քրեական մշակույթներում, քանի որ նրանց նկատմամբ դրսևորվում է ուշադրություն և ձևավորվում պաշտպանվածության զգացում: Անկախ այն հանգամանից, որ դեռահասը փորձում է դրսևորել ինքնավստահություն իր վարքում, նա անգիտակցորեն զգում է, որ մեծամասամբ կախված է այլ մարդկանցից: Այդ կախվածությունը օրինաչափորեն առաջացնում է տազնապ, սակայն տազնապի հաղթահարման մեթոդներին դեռահասը դեռ չի տիրապետում: Պետք է նշենք, որ դեռահասի կողմից ապրվող տազնապի աստիճանը պայմանավորված է նրա մանկության հուզական փորձով, մանկության տարիներին ձևավորված հաղթահարման ունակություններով: Իսկ դա նշանակում է, որ դեռահասի տազնապը ինքնակամ երևույթ չէ, այն ունի որոշակի առանձնահատկություններ, որոնք ձևավորվել են մանկության տարիներին, հատկապես ընտանեկան կյանքում և պետք է դիտարկվի որպես շարունակական գործընթաց: Հ.Սալիվանը նշում է, որ տազնապայնությունը ձևավորվում է միջանձնային հարաբերությունների համատեքստում: Բացի այդ, նա պնդում է, որ անձի տազնապայնությունից փախչելու աստիճանը հավասար է նրա անվտանգության պահանջմունքի որոնման աստիճանին²: Նրա կարծիքով տազնապայնությունը մարդու կյանքի անբաժանելի մասն է, քանի որ մարդը շփվում է այլ մարդկանց հետ: Հ.Սալիվանը գրում է. «Տազնապայնությունը ձևավորվում է վաղ մանկության տարիքում և տեղ ունի մեր ամբողջ կյանքում, որպես յուրահատուկ հուզական ապրում³»: Խոսելով տազնապայնության մասին, Հ.Սալիվանն ընդգծում է, որ եթե երեխայի մոտ ի սկզբանե ձևավորվում է միջանձնային վստահության զգացում, ապա այդ զգացումը թույլ չի տա, որ երեխայի մոտ ձևավորվի տազնապայնություն: Սալիվանի հայացքները համահունչ են նրա գիտական հայեցակարգին: Նրա կարծիքով անձը պետք է դիտարկվի որպես կրկնվող միջանձնային իրադրությունների համակարգ և հենց այդ կրկնվող իրադրությունները լիովին

¹ *Самохвалов В.П. Психический мир будущего. «Кит», Симферополь. 1998 г.-с.59*

² *Sullivan H. S.The Collected Work.V. 1, 2. — N. Y., 1953.*

³ *Sullivan H. S.The Collected Work. V. 2.,p. 228*

բնութագրում են անձի կյանքը: Բացի դրանից, միջանձնային հարաբերություններում տեղ ունի ուրիշներին դուր գալու մոտիվացիան: Ամեն մարդ ձգտում է կյանքում դուր գալ իր համար նշանակալի մարդկանց, միաժամանակ վախենում է այն մտքից, որ նրան չի հաջողվի այդ անել: Տազնապայնության առաջացման աղբյուր կարող է լինել նշանակալից անձին դուր չգալու վախը: Իհարկե, նման տեսակի տազնապայնության հիմքերը շատ հեշտ է գտնել դեռահասի մանկության շրջանում: Փոքր տարիքում, համաձայն Հ.Սալիվանի, երեխայի մոտ ձևավորվում է այսպես կոչված «վատ Ես-ի» կերպարն: Այդ կերպարը առաջանում է այն դեպքում, երբ ծնողները կամ երեխայի համար նշանակալից այլ մարդիկ արհամարհանքի են արժանացնում երեխային, չեն դրսևորում դրական հուզական հարաբերություններ երեխայի նկատմամբ: «Վատ Ես-ի» հետ մեկտեղ կարող է առաջանալ նաև Ես-ի դրական կերպար, այն դեպքում, երբ մայրը երեխայի նկատմամբ ցուցաբերում է սեր և հոգատարություն: Երեխան ձգտում է ծնողի հավանությանը և այս ձգտումը ևս պայմանավորված է տազնապից խուսափելու միտումով: Դեռահասության տարիքում նշանակալից անձանց դուր գալու միտումը պահպանվում է, իսկ դա նշանակում է, որ դեռահասի մոտ տազնապայնության զարգացումը դառնում է իրական հոգեբանական վտանգ, քանի որ նորից վերակենդանանում է «վատ Ես-ի» կերպարը: Կ.Հորնիի աշխատություններում ևս վերլուծության առարկա է դառնում միջանձնային հարաբերությունների պաշտպանվածության զգացման խնդիրը: Ինչպես գիտենք, Կ.Հորնիի հայեցակարգում հիմնական գաղափարը կայանում է նրանում, որ մարդու կյանքի հիմնական նպատակը կայանում է նրա ինքնաիրականացման մեջ: Ելնելով այս հիմնական դրույթից, Կ.Հորնին համարում է, որ այս գլխավոր նպատակին հասնելու համար մարդը պետք է կարողանա հաղթահարել իր տազնապայնությունը, քանի որ վերջինս վտանգավոր խոչընդոտ է դառնում նշված հիմնական նպատակն իրականացնելու համար: Կ. Հորնին, որպես հոգեվերլուծության դպրոցի վառ ներկայացուցիչ, ևս ընդունում է այն միտքը, որ տազնապայնությունը ձևավորվում է մանկական տարիքում, որում մեծ դեր ունեն երեխայի սոցիալական շրջապատն ու ընտանիքը:

Տազնապի բացասական ազդեցությունն անձի հոգեկան զարգացման գործընթացի վրա, ակնհայտ ճշմարտություն է: Զանի որ երեխան ամբողջովին կախված է ծնողից, ապա բնական է, որ հենց այդ կախվածության աստիճանը ինքնին կառաջացնի տազնապայնություն: Երեխայի հիմնական պահանջմունքները միշտ ուղղված են միջանձնային, ընտանեկան դաշտի վրա: Մեծահասակը կարող է բավարարել երեխայի բազմաթիվ պահանջմունքներ, սակայն կարող է նաև արհամարհանք դրսևորել երեխայի պահանջմունքների նկատմամբ, իսկ արհամարհանքը, որպես հոգեբանական բռնության տեսակ՝ երեխայի մոտ ձևավորում է տազնապայնություն: Միրո և հոգատարության պահանջմունքները միանշանակ միջանձնային պահանջմունքներ են: Եթե վաղ մանկության տարիներին այդ բազային պահանջմունքները բավարարվում են, ապա երեխայի մոտ ձևավորվում է պաշտպանվածության և ինքնավստահության զգացում: Իհարկե, այս դրույթը կրկնում է Է.Էրիկսոնի հոգեօրոգիական զարգացման առաջին փուլի նկարագրությունը: Համաձայն Հորնիի, եթե ծնողները կամ այլ պատասխանատու անձինք չեն կարողանում բավարարել երեխայի բազային պահանջմունքները, ապա հոգեկան զարգացումը կանգնում է վտանգի առաջ: Դրա հետ մեկտեղ, Կ.Հորնին նշում է,

որ տազնապալի ծնողները չեն կարող բավարարել երեխայի բազային պահանջմունքները: «Նրանք կարող են լինել իշխող, գերխնամող, վախեցնող և տազնապալի, չափից շատ պահանջկոտ և անտարբեր: Արդյունքում երեխայի մոտ չի ձևավորվում «Մենքի» զգացումը, այլ փոխարենը զարգանում է բազային տազնապայնություն¹»: Նման դեպքերում մենք կարող ենք արձանագրել, որ երեխան մեծանում է տազնապի մթնոլորտում, դժվար է հարմարվում սոցիալական միջավայրին և այս դեպքում վտանգվում է երեխայի հոգեւոցիալական զարգացումը: Կ.Հորնիի հայտնի դրույթն այն մասին, որ անձն ունի վարքային երեք հիմնական ուղղվածություն, այն է՝ գնալ մարդկանց ընդառաջ, գնալ մարդկանց դեմ և հեռանալ մարդկանցից, կիրառելի է դառնում տազնապայնությունը բացատրելիս: Մարդ պետք է կարողանա լինել ճկուն, այսինքն՝ պետք է կարողանա օգտագործել տարբեր պաշտպանական ռազմավարություններ, եթե փոքր տարիքից երեխայի մոտ չի ձևավորվում վարքային ճկունություն, ապա նա տարբեր իրադրություններին արձագանքում է նույն պաշտպանական եղանակով: Եվ այդ սահմանափակումը սկիզբ է դառնում տազնապայնության զարգացման համար: Բնական է, որ նման սահմանափակման հետևանքով վտանգվում է ինքնաիրականացման մոտիվացիան: Երբ տազնապը դառնում է անտանելի, մարդը անգիտակցորեն հետին պլան է մղում իր իրական «Ես-ը» և փորձում է ստեղծել սեփական իդեալականացված «Ես-ի» տարբերակ: Այսինքն՝ այս դեպքում մենք գործ ունենք սեփական «Ես-ից» օտարացման գործընթացի հետ: Ի՞նչ է տեղի ունենում, երբ դեռահասը օտարացնում է իրենից իր սեփական «Ես-ը», ի՞նչպիսի ելքեր կարող են ձևավորվել այս դեպքում: **Եթե դեռահասը, օտարացնելով իրենից իր սեփական «Ես-ը», փորձում է նույնականանալ իր կողմից հորինված իդեալական «Ես-ի» հետ, ապա այս դեպքում նա կփորձի դրսևորել իր իրական «Ես-ի» հետ անհամատեղելի վարք: Նա կփորձի հասնել փառքի, մեծ նվաճումների, այն ամենի, ինչը թույլ կտա նրան հնարավորինս շատ հեռանալ իր անկարողության և տազնապայնության ապրումներից: Իսկ դա իհարկե նշանակում է, որ նվաճումների մոտիվացիան կրում է փոխհատուցող գործառնություն: Այսինքն՝ ոչ թե անձն է զարգացում ապրում, այլ տեղի է ունենում ուղղակի տազնապալի փախուստ սեփական «Ես-ի» դաշտից, փորձ է արվում փոխարինել տազնապալի «Ես-ը» ինքնավստահ «Ես-ով»: Նոր իդեալականացված կերպարի հետ նույնականացումը, ինչպես համարում է Կ.Հորնին, միայն ավելացնելու է տազնապայնությունը: Այս անգամ տազնապը կդառնա անձի հիմնական ուղեկիցը, քանի որ այս դեպքում բոլոր հոգեկան ուժերը պետք է անընդհատ ապահովեն իդեալական «Ես-ի» կեցությունը: Իդեալական «Ես-ը» այս դեպքում ստանում է կյանքի իմաստի կարգավիճակ: Նման հոգեբանական իրողության սահմաններում մենք չենք կարող արձանագրել դեռահասի անձի զարգացման գործընթացը, քանի որ այն իրականում չկա: Գոյություն ունի մեկ այլ գործընթաց ևս. կատարվում է փախուստ սեփական «Ես-ից», հորինվում է իդեալական «Ես» և բոլոր ջանքերն ու ամբողջ էներգիան ուղղվում է այդ հորինված իդեալական «Ես-ի» արտաքին պահպանմանը: Դրա հետ մեկտեղ, որքան ավելանում են այս նպատակի ճանապարհին առաջացած խոչընդոտները, այնքան ավելի է մեծանում տազնապայնության աստիճանը: Այս երևույթը կարելի է ներկայացնել որպես**

¹ Horney K. *Neurosis and human growth*. № 9. 195, p. 27

սեփական առաջնային տազնապայնությունից փախուստ նոր՝ավելի ինտենսիվ տազնապայնության մեջ: Ինչպես Հ.Սալիվանը, այնպես էլ Կ. Հորնին համարում են, որ տազնապայն ի ծնե մարդու ուղեկիցն է: Ինչպես մենք տեսնում ենք, Հ.Սալիվանի մոտ այն անվանվում է առաջնային տազնապայ, իսկ Կ.Հորնին այն անվանում է բազային տազնապայ: Ե՛վ Հ.Սալիվանը, և՛ Կ.Հորնին համարում են, որ տազնապայնությունը ձևավորվելով վաղ մանկության տարիներին՝ կարող է փոխանցվել կյանքի մյուս փուլերը (հատկապես դեռահասության և պատանեկության): Իհարկե, այս փաստը չի վկայում այն մասին, որ տազնապայնությունը դառնում է մարդու հոգեբանական ճակատագիր: Եթե վաղ մանկության տարիներին ծնողների սիրո և հոգատարության շնորհիվ տազնապայնությունը հաղթահարվում է, ապա արդեն դեռահասության տարիքում այն չի դառնում դեռահասի անձի հոգեկան կայուն գիծ: Տազնապայնության ձևավորման և պահպանման գործընթացում մեծ դեր ունի Է.Էրիկսոնի կողմից նկարագրված հոգեաճողական զարգացման առաջին փուլի որակը: Հենց այս փուլում, որը մեզ հայտնի է նաև որպես օրալ փուլ, ձևավորվում է արտաքին աշխարհի նկատմամբ վստահությունը կամ անվստահությունը: Ծառերի մոտ կարող է տպավորություն առաջանալ, որ տազնապայնությունը ընդհանրապես չի կարող անհետանալ մարդու կյանքից, քանի որ այն ձևավորվում է միջանձնային դաշտի սահմաններում միշտ կապրի այդ բացասական զգացումը: Նման եզրակացությունը բավականին թերի է, քանի որ եթե տազնապայնությունը ձևավորվում է միջանձնային հաղորդակցման դաշտում, ուրեմն նույն դաշտում էլ կարող է հաղթահարվել: Եվ հենց այս կողմի վրա են մեր ուշադրությունը սևեռում և՛ Հ.Սալիվանը, և՛ Կ.Հորնին: Քանի որ հաղորդակցումը հանգուցային տեղ է զբաղեցնում հոգեթերապիայի կառուցվածքում, ապա սա նշանակում է, որ տազնապայնությունը կարող է անհետանալ հենց այդ գործընթացում: Ա. Մ. Պրիխոժանի սահմանմամբ հոգեթերապիան կարող է լուծել տազնապայնության խնդիրը: Հ.Սալիվանի այս դրույթը լինելով չափազանց արդիական՝ հետագայում զարգացում ստացավ այլ հոգեբանների մոտ(Կ.Ռոջերս և ուրիշներ): Ինչ վերաբերվում է Կ.Հորնիի հոգեթերապևտիկ աշխատանքի արդյունավետության մասին տեսակետին, ապա այս դեպքում կիզակենտրոնը քիչ փոխվում է: Եթե Հ.Սալիվանի մոտ հոգեթերապիայի իմաստը պետք է լինի հենց միջանձնային շփումը և ոչ ներաձնային անգիտակցական կոնֆլիկտների բացահայտումը, ապա Կ.Հորնին, հավատարիմ մնալով հոգեվերլուծության մոդելին, համարում է, որ հոգեթերապիայի մեջ կարևորն այն է, որ անձը սկսի գիտակցել իր տազնապայնության և ներքոտիկ կոնֆլիկտների պատճառները, իր իդեալականացված «Ես-ի» կեղծ բնույթը: Եվ միայն դրանից հետո անհրաժեշտ է որոնել ներանձնային կոնֆլիկտները լուծելու ստրատեգիան: Ամեն դեպքում ակնհայտ է դառնում այն, որ դեռահասության փուլում տազնապայնությունն իրենից ներկայացնում է փոխանցվող երևույթ: Ելնելով այդ օրինաչափությունից, կարելի է մշակել կոնկրետ հոգեբանական ճանապարհներ, որոնք կնվազեցնեն տազնապայնության ձևավորման վտանգը: Տազնապայնությունը, ինչպես և մենք պատկերացնում ենք, չի կարող լինել մեկուսացված ինքնավար հուզական երևույթ: Ակնհայտ է, որ այն կարող է փոխկապակցված, փոխապայմանավորված կապեր ունենալ դեռահասի որոշ անձնային գծերի հետ: Որպես ենթադրություն մենք կարող ենք առաջ քաշել այն դրույթը, որ դեռահասի տազնապայնության աստիճանը խիստ

փոխկապակցված է լինում նրա ագրեսիվության և սոցիալական կախվածության աստիճանով: Սոցիալական կախվածության երևույթը բավականին ուսումնասիրված է զարգացման հոգեբանության սահմաններում: Ինչպես հայտնի է, կախվածության երևույթը բազմակողմանիորեն ուսումնասիրված է հոգեդինամիկ ուղղվածության մեջ: Ա.Ադլերի հայեցակարգը մեծ տեղ է հատկացնում թերաթեքության բարդություն և նրա սոցիալական կախվածության հետ կապին: Կախվածության երևույթը մենք դիտարկում ենք նորածնության փուլում, և որտեղ կախվածությունը համարվում է նորմալ երևույթ, քանի որ այլ կերպ չեն կարող ձևավորվել երեխայի և մոր հարաբերությունները: Երեխան ամբողջովին կախված է մորից, գտնվում է տոտալ կախվածության վիճակում: Բնական է, որ երբ մայրը լիարժեք խնամք չի ցուցաբերում երեխայի նկատմամբ, առաջանում է բարձր աստիճանի տագնապի զգացում: Այդ բազային կախվածությունը դառնում է յուրացված հուզական վարքի բացասական մոդել, որը լիովին չի անհետանում դեռահասի հոգեկանից: Այն կարող է նորից ու նորից վերարտադրվել որպես պաշտպանական գործառույթ: Եթե վաղ մանկության կախվածությունը փոխանցվում է հաջորդ տարիքային շրջաբաժանմանը, դրա հետ մեկտեղ փոխանցվում է նաև տագնապայնությունը: Անօգնականության զգացումը, որը բնորոշ է ցանկացած մարդու՝ անկախ տարիքից, սեռից և ազգությունից, օրինաչափորեն ձևավորում և զարգացնում է տագնապայնությունը: Վաղ մանկության այդ անօգնականության հոգեվիճակը մտնում է մեր կյանք և մենք պաշտպանական ճանապարհներ ենք որոնում: Չարմանալի չէ, որ վաղ մանկության տարիքում նման պաշտպանական գործառույթ է դառնում կախվածությունը մեծահասակներից: Անօգնականության վիճակը ծանր ապրվող հույզ է, որը չի կարող անհետևանք անցնել անձի հոգեկան և մարմնական առողջության համար: Անօգնականությունից ազատվելու համար երեխան հայտնվում է կախվածության մեջ ծնողներից կամ իրեն խնամող այլ մեծահասակներից, քանի որ դեռ չի ձևավորել պաշտպանական վարքի այլ մոդելներ: Մանկության տարիներին երեխան և ծնողը կարծես թե պայմանագիր են կնքում՝ «դու ինձ ազատիր այդ ծանր ապրումներից, իսկ ես կլինեմ հնազանդ երեխա»: Հաճախ այդ պայմանագիրը չունի ժամկետային սահմանափակումներ, չի ավարտվում մանկության հետ և գործում է անձի ողջ կյանքում:

Դեռահասությունն ինչ-որ իմաստով մեզ համար էկրան է, որի վրա դեռ շարունակվում է նկարահանվել կյանքի մանկության սցենարը, իսկ դեռահասության սցենարը տեսանելի է դառնում պատանեկության տարիքում: Կյանքի փուլերի վերաբերյալ հոգեբանական մոտեցումը պետք է կրի դինամիկ բնույթ: Հոգեբանական զարգացումը չի կարող ընթանալ հարթ, առանց խոչընդոտների: Ավելին՝ հենց դժվարությունների, խնդիրների հաղթահարումը թույլ է տալիս զարգացման գործընթացը դարձնել արդյունավետ: Դեռահասության տարիքում նկատվող կախվածությունը սոցիալական միջավայրի նշանակալից անձանցից փոխանցված արտադրանքն է: Այն եկել է մանկության տարիներից՝ որպես հարմարվածության մոդել, իսկ նման դեպքում չի կարելի չնկատել, որ դեռահասի վարքում կրկնվում են մանկության վարքի մոդելներ, որոնք, սակայն, արդեն դեռահասը փորձում է ճնշել: Մինչդեռ դեռահասությունը որպես տարիքային ճգնաժամային փուլ, լի է հոգեբանական խնդիրներով, որոնցից երևի թե հանգուցայինն այն է, որ դեռահասը գտնվում է սահմանային վիճակում՝ նա դեռ մեծահասակ չէ, բայց արդեն երեխա չէ:

Տարիքային նման երկակիությունը չի կարող չառաջացնել այնպիսի խնդիրներ, որոնք ևս երկակի են, որոնք խճճված են և միաժամանակ լուծումներ են պահանջում: Մենք չենք հասկանա դեռահասի կախվածությունը, տազնապայնությունը և ագրեսիան, եթե չդիտարկենք այդ հատկությունների զարգացման գործընթացը, որը սկսվել է վաղ մանկության տարիներին: Դեռահասության տարիքին բնորոշ առանձնահատկությունները և հույզերը հիմնականում խմբավորվում են ինքնագնահատականի ոլորտի շուրջ: Ցանկացած հատկություն, որը դեռահասի մոտ առաջացնում է տարակուսանք, դժգոհություն, կամ նյարդայնացնում է նրան, այսպես թե այնպես, կապված է նրա ինքնագնահատականի զգացման հետ: Իրականում մենք բոլորս էլ ունենք ոչ թե ինքնագնահատականի վերաբերյալ գիտելիք, այլ՝ զգացում: Եթե ինքնագնահատականը լինելու կոգնիտիվ կառույց, ապա այն հույզերի ճամբարում անընդհատ չէր գտնվի պատանդի կարգավիճակում: Մենք փորձում ենք կարծիքներ հայտնել մեր ինքնագնահատականի մասին՝ ելնելով կոնկրետ չափանիշներից, առանց հասկանալու, որ նույն այդ չափանիշները հիմնավորման կարիք ունեն: Բացի դրանից, մարդու ցանկացած հոգեկան հատկություն, ցանկացած հոգեկան գործառույթ, կապված է նրա ինքնագնահատականի հետ: Դեռահասի մոտ մենք կարող ենք խոսել ինքնագնահատականի ճգնաժամի մասին, քանի որ նրա հուզականությունը առաջին հերթին բխում է ինքնագնահատականի զգացումից: Դեռահասության տարիքում ինքնագնահատականը մերկ է և խոցելի: Այն ձևավորվում է սոցիալական միջավայրի կողմից: Եվ մենք կարող ենք պնդել, որ դեռահասության տարիքում դեռ չի կարող լինել իրական ինքնագնահատական, քանի որ դեռահասի կարծիքն իր մասին ուրիշների կողմից ներշնչված կարծիքների հավաքածու է: Դեռահասն ընդունում կամ ժխտում է այն, ինչ իր մասին ներշնչվում է նրան շրջապատող սոցիալական միջավայրից: Չուտ ինքնագնահատականը այն կարող է ընդհանրապես չձևավորվել ողջ կյանքի ընթացքում, մարդը կարող է իրեն վերաբերվել այնպես, ինչպես իրեն վերաբերվում են ուրիշները, հատկապես՝ սոցիալական միջավայրը: Դեռահասության փուլում աչքի ընկնող տազնապայնությունը և ագրեսիան ևս մեծ չափով պայմանավորվում են այդ միջավայրի ազդեցությամբ: Ի վերջո՝ ինքնագնահատականը միաժամանակ ինքնավերաբերմունք է և հաճախ այդ երկու տերմինները հոգեբանական գրականության մեջ օգտագործվում են որպես հոմանիշներ:

*Չողվածը տպագրության է նրաշխարհելի խմբագրական կողմից
անդամ, հոգեբ. գ.թ., Ա.Մ. Մխիթարյանը:*